

Magdalena Błaszczuk

Uniwersytet Warszawski, Polska

e-mail: magdalena.blaszczuk@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0001-9894-2933

PRZESTĘPSTWO KRADZIEŻY SZCZEGÓLNI ZUCHWAŁEJ W KODEKSIE KARNYM Z 1997 R.

THE OFFENSE OF PARTICULARLY AUDACIOUS THEFT IN THE PENAL CODE OF 1997

Abstract

The article is devoted to the specialized type of crime of theft that is particularly audacious theft, typified in Art. 278a of the Penal Code. The Penal Code of 1997 in its original version did not provide for this type of theft. It was added by way of an amendment to this act in June 2020. The crime was newly introduced to the Penal Code, but not a new one in the Polish criminal law system. It also appeared in the Penal Code of 1969. The considerations will center around the rationalization of the return to this typification.

The main part of the article will be devoted to the dogmatic analysis of the features of the crime of particularly audacious theft in the current legal environment. It will be used to assess the quality of this typification. In her deliberations, the author will also consider the historical perspective, comparing the current approach to particularly audacious theft with that adopted in Art. 208 of the Polish Penal Code of 1969, as well as the systemic perspective related theft becoming a wobbler.

KEYWORDS

particularly audacious theft, qualified type of crime, wobbler

SŁOWA KLUCZOWE

kradzież szczególnie zuchwała, typ kwalifikowany przestępstwa, czyn zabroniony przepołowiony

1. WSTĘP

Na przestrzeni od marca do czerwca 2020 r. trzy razy uzupełniano i modyfikowano Kodeks karny¹, wykorzystując do tego celu ustawy przeznaczone do rozwiązań koniecznych w czasie epidemii SARS-CoV-2, tzw. tarcze antykryzysowe. Największe zmiany zostały wprowadzone ustawą z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami Covid-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem Covid-19², która weszła w życie 24 czerwca 2020 r. Tę ustawę wykorzystano, by wprowadzić do Kodeksu karnego przepisy, których nie udało się wprowadzić ustawą z dnia 13 czerwca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw³. Na mocy tej ustawy – tarczy 4.0 – do Kodeksu karnego dodano m.in. dwa nowe przepisy – art. 115 § 9a oraz art. 278a, którymi przywrócono do systemu polskiego prawa karnego tzw. kradzież szczególnie zuchwałą – szczególny, kwalifikowany typ kradzieży, który był wyodrębniony w art. 208 Kodeksu karnego z 1969 r.⁴

¹ Ustawa z dnia 4 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r., poz. 1138, z późn. zm.); dalej: k.k.

² Dz.U. z 2020 r., poz. 1086, dalej: tarcza 4.0.

³ Powodem tego niepowodzenia była kontrola ustawy z dnia 13 czerwca 2019 r., przeprowadzona przez Trybunał Konstytucyjny z inicjatywy Prezydenta RP (Kp 1/19), która zakończyła się niepomyślnie dla prawodawcy. Wyrokiem z dnia 14 lipca 2020 r., wydanym w pełnym składzie, Trybunał orzekł o niezgodności kontrolowanej ustawy z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483, z późn. zm.; dalej: Konstytucja RP), wobec naruszenia przez ustawodawcę zasady legalizmu (art. 7 Konstytucji RP) poprzez zastosowanie wadliwego trybu procedowania, w którym nie uwzględniono wymogów Regulaminu Sejmu RP odnoszących się do procedury uchwalania kodeksów i ich nowelizacji, wykluczających tzw. szybką ścieżkę legislacyjną, zastosowaną do kontrolowanej ustawy – zob. OTK-A 2020, poz. 36.

⁴ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r., nr 13, poz. 94, z późn. zm.); dalej: k.k. z 1969 r.

Wprowadzenie do Kodeksu karnego z 1997 r. kradzieży szczególnie zuchwałej w ramach procedowanej tzw. szybką ścieżką legislacyjną tarczy 4.0 wskazuje na dużą determinację ustawodawcy w dążeniu do uzupełnienia systemu polskiego prawa karnego o tę typizację. Warto więc przyjrzeć się bliżej tym nowym przepisom, w aspekcie historycznym, prospektywnym⁵ oraz systemowym, co posłuży ocenie, czy ta zmiana – sprowadzająca się *de facto* do ograniczenia zakresu przedmiotowego zwykłej kradzieży – jest potrzebna i prawidłowa.

2. KRADZIEŻ SZCZEGÓLNIE ZUCHWAŁA W KODEKSIE KARNYM Z 1969 R.

Kradzież szczególnie zuchwała była stypizowana w art. 208 k.k. z 1969 r., łącznie z kradzieżą z włamaniem. Na mocy tego przepisu ten, kto kradł w sposób szczególnie zuchwały albo z włamaniem, podlegał karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. Art. 208 k.k. z 1969 r. obowiązywał, w niezmienionym kształcie, przez blisko cztery dekady, przez cały okres obowiązywania Kodeksu karnego z 1969 r.⁶ W k.k. z 1969 r. ustawodawca nie zdefiniował „sposobu szczególnie zuchwałego”, wobec czego ten kwalifikowany typ kradzieży, zbudowany w oparciu o ocenę znamię sposobu, rodził trudności interpretacyjne, które przekładały się na rozbieżności orzecznicze w praktyce jego stosowania przez sądy. Problematyczne było zwłaszcza wyznaczenie granicy pomiędzy kradzieżą szczególnie zuchwałą a rozbojem, stypizowanym w art. 210 k.k. jako kradzież przy użyciu lub z groźbą natychmiastowego użycia gwałtu na osobie albo z doprowadzeniem człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności. Ten problem doczekał się rozstrzygnięcia w uchwale 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 1975 r., VI KZP 47/74⁷. Za kradzież szczególnie zuchwałą uznano w niej działanie jawne, wykazujące postawę lekceważącą

⁵ Dnia 2 grudnia 2022 r. zostały zakończone prace legislacyjne nad kolejną nowelizacją Kodeksu karnego, która dotyczy m.in. przepisów o kradzieży szczególnie zuchwałej. Ustawa została uchwalona przez Sejm RP na 58. posiedzeniu w dniu 7 lipca 2022 r. (druk sejmowy IX kadencji nr 224). Uchwałą z dnia 4 sierpnia 2022 r. Senat RP odrzucił tę ustawę. W dniu 16 listopada 2022 r. Sejm odrzucił uchwałę Senatu odrzucającą ustawę z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw. Dnia 17 listopada 2022 r. ustawa została przekazana Prezydentowi RP, który podpisał ją 2 grudnia 2022 r. Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw została opublikowana 13 grudnia 2022 r. (Dz.U. z 2022 r. poz. 2600). Przewidziano w niej zróżnicowane *vacatio legis*; większość przepisów, w tym te dotyczące kradzieży szczególnie zuchwałej, wejdzie w życie po trzech miesiącach od opublikowania, tj. z dniem 14 marca 2023 r.

⁶ Szerzej zob. T. Iwanek, *Kradzież szczególnie zuchwała – perspektywa historyczna i uwagi de lege lata*, „Prokuratura i Prawo” 2022, nr 1, s. 76–77.

⁷ OSNKW 1975, z. 6, poz. 69.

wobec posiadacza rzeczy lub otoczenia, obliczoną na zaskoczenie lub zastraszanie, w tym każdą kradzież z użyciem przemocy wobec osoby o mniejszym nateżeniu niż gwałt, tj. niestwarzającej niebezpieczeństwa dla zdrowia lub życia ofiary, pozbawiającego lub ograniczającego jej możliwość przeciwstawienia się zaborowi mienia. Tą uchwałą rozstrzygnięto w sposób satysfakcjonujący dla praktyki problem prawidłowej kwalifikacji prawnej kradzieży z użyciem przemocy jako rozboju, w przypadku użycia przez sprawcę „gwałtu na osobie”, tj. kwalifikowanej postaci przemocy, oraz jako kradzieży szczególnie zuchwałej, jeśli sprawca użył przemocy o mniejszym nateżeniu, która nie zagrażała zdrowiu czy życiu ofiary i nie paraliżowała jej woli, wywołując brak możliwości przeciwstawienia się napastnikowi⁸. To rozróżnienie budziło jednak zastrzeżenia w doktrynie⁹. Kontrowersji nie budziło natomiast utożsamianie zuchwałości z jawnym działaniem sprawcy, demonstrującym jego wyzywającą lub lekceważącą postawę wobec posiadacza rzeczy lub otoczenia. Za kradzież szczególnie zuchwałą, realizującą to kryterium, uznawano np. wyrwanie kobiecie torebki z ręki, zerwanie ofierze z ręki zegarka, kradzież rzeczy trzymanej w ręce przez ofiarę¹⁰. Kradzieżą szczególnie zuchwałą nie była natomiast, pomimo dużego ładunku kryminalnego bezprawia, kradzież kieszonkowa dokonana w miejscu publicznym, ale skrycie, czyli w sposób najbardziej typowy dla „zawodowych” sprawców takich kradzieży¹¹. Wobec oczywistych mankamentów tej typizacji – zwłaszcza wobec jej ograniczonego i mało precyzyjnie określonego zakresu przedmiotowego – postulowano rezygnację z jej wyodrębnienia, słusznie wskazując, że sądy będą wówczas dokonywały oceny zuchwałości działania sprawcy kradzieży w ramach sądowego wymiaru kary, podobnie jak robiły to przed wejściem w życie k.k. z 1969 r.¹².

Dla pełnego obrazu kradzieży szczególnie zuchwałej na gruncie k.k. z 1969 r. należy też dodać, że ustawodawca nie zaliczył tego typu kradzieży do tzw. czynów zabronionych przepołowionych, tj. kwalifikowanych albo jako występki, albo jako wykroczenia, w zależności od wartości skradzionej rzeczy, wprost wyłączając w art. 130 § 2 Kodeksu wykroczeń¹³ możliwość kwalifikowania takich kradzieży z art. 119 k.w.

⁸ Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów – zasada prawna z dnia 17 grudnia 2008 r., I KZP 27/08, OSNKW 2009, nr 1, poz. 1, s. 10–11.

⁹ Zob. np. J. Śliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1979, s. 450–453. Syntetycznego przeglądu poglądów prezentowanych w doktrynie i orzecznictwie odnośnie do wzajemnej relacji pojęć „przemoc” i „gwałt” dokonał M. Bielski w artykule pt. *Wokół „przepołowionego” charakteru przestępstwa rozboju*, „Państwo i Prawo” 2009, z. 2, s. 89–101.

¹⁰ Zob. T. Iwanek, *Kradzież...*, s. 80.

¹¹ A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 1997, s. 528–529.

¹² *Ibidem*, s. 529.

¹³ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r., poz. 2151); dalej: k.w.

3. KRADZIEŻ SZCZEGÓLNIIE ZUCHWAŁA W KODEKSIE KARNYM Z 1997 R.

Dodanie do Kodeksu karnego z 1997 r. art. 115 § 9a, definiującego pojęcie „kradzież szczególnie zuchwałą”, oraz art. 278a, statuującego podstawę odpowiedzialności karnej za taką kradzież, to *de facto* powrót do wyodrębnienia tego kwalifikowanego typu kradzieży, która była już stypizowana, łącznie z kradzieżą z włamaniem, w art. 208 k.k. z 1969 r.

Na mocy art. 278a § 1 k.k., kto dopuszcza się kradzieży szczególnie zuchwałej, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. W świetle art. 278a § 2 k.k. ten typ kradzieży jest co do zasady ścigany z urzędu, a w przypadku jego popełnienia na szkodę osoby najbliższej¹⁴ ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego. Kradzież szczególnie zuchwałą należy więc do przestępstw publicznoskargowych, względnie wnioskowych.

Wobec objęcia kradzieży szczególnie zuchwałej zakresem normowania art. 294 k.k., jej sprawca może odpowiadać za kradzież podwójnie kwalifikowaną, zagrożoną pozbawieniem wolności od roku do lat 10, jeśli dopuści się czynu w stosunku do mienia o znacznej wartości (§ 1) albo w stosunku do dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury (§ 2)¹⁵.

W mojej ocenie *de lege lata* nie ma podstaw, by do kradzieży szczególnie zuchwałej odnosić też „rozszerzenia” z przepisów art. 278 § 2 i 5, tj. przyjmować, że art. 278a § 1 k.k. obejmuje przypadki uzyskania cudzego programu komputerowego, energii czy karty uprawniającej do podjęcia pieniędzy z automatu bankowego¹⁶. Zresztą, jeśli już rozważać takie powiązania, to wyłącznie z art. 278 § 5 k.k., przewidującym odpowiednie stosowanie przepisów o kradzieży do przypadków kradzieży energii¹⁷ i karty bankomatowej. W art. 278 § 2 k.k. stypizowano *de facto* osobne przestępstwo, powiązane z kradzieżą wyłącznie wspólną sankcją. Po wejściu w życie nowela do Kodeksu karnego, uchwalona przez Sejm RP w dniu 7 lipca 2022 r.¹⁸, przeniesie przepis typizujący kradzież szczególnie zuchwałą do art. 278 § 3a k.k. i zmodyfikuje brzmienie art. 278 § 5 k.k., zapewniając stosowa-

¹⁴ W rozumieniu art. 115 § 11 k.k. za osobę najbliższą uważany jest małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu.

¹⁵ Po wejściu w życie noweli z dnia 7 lipca 2022 r. do Kodeksu karnego art. 294 zostanie rozszerzony o dodane dwa nowe typy kwalifikowane – statuujące zbrodnie – wspólne dla wszystkich wskazanych w nich typów przestępstw, w tym – kradzieży szczególnie zuchwałej.

¹⁶ Odmienne M. Gałazka, *Komentarz do art. 278a*, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis/el. 2021, nb 5. Tak, w odniesieniu do art. 278 § 5 k.k., T. Iwanek, *Kradzież...*, s. 94.

¹⁷ Kradzież szczególnie zuchwałą energii jest jednak trudna do wyobrażenia w praktyce z uwagi na istotę szczególnej zuchwałości.

¹⁸ Zob. przypis 5.

nie § 3a do kradzieży energii elektrycznej. Jestem zdania, że ta nowelizacja, na mocy której przepis statuujący kradzież szczególnie zuchwałą zostanie dodany do art. 278 k.k., w którym stypizowano kradzież, zapewni również bezpośrednie stosowanie przepisów o kradzieży szczególnie zuchwałej do karty bankomatowej, tj. do szczególnej odmiany kradzieży, która zostanie wyodrębniona w § 1a, nowo dodanym do art. 278 k.k., w związku z modyfikacją brzmienia art. 278 § 5 k.k.

Nowy wariant kwalifikowanej kradzieży został wyodrębniony w art. 278a § 1 k.k. za pomocą dodania do niespornych, opisowych znamion typu podstawowego kradzieży, ocennego znamienia „szczególnej zuchwałości”. Kradzież szczególnie zuchwałą, jak zwykła kradzież, polega więc na zaborze cudzego mienia ruchomego, popełnianym w zamiarze bezpośrednim kierunkowym, w celu przywłaszczenia. Jest przestępstwem powszechnym, dokonany z chwilą wyjęcia rzeczy spod władztwa ofiary. Jednak – w odróżnieniu od zwykłej kradzieży – zabór cudzej rzeczy musi być dokonany w specyficzny, „szczególnie zuchwały” sposób. Dzieli więc z kradzieżą przedmiot, obejmując jednak ochroną również, w zależności od wariantu popełnienia, także takie dobra prawne jak nietykalność cielesna czy wolność¹⁹.

W odniesieniu do znamion występku z art. 278a k.k., które są zbieżne ze znamionami kradzieży w typie podstawowym, w pełni aktualne pozostają wszystkie uwagi formułowane w literaturze przedmiotu i w orzecznictwie na gruncie art. 278 § 1 k.k.²⁰. Znamiona te pozostaną więc poza zakresem dalszych szczegółowych analiz, które będą poświęcone wyłącznie normatywnemu znaczeniu „szczególnej zuchwałości”.

Jak już była o tym mowa wyżej, w obowiązującym do 31 sierpnia 1998 r. stanie prawnym, typizacji kradzieży szczególnie zuchwałej w art. 208 k.k. z 1969 r. nie towarzyszyła definicja ustawowa użytego w tym przepisie pojęcia. Interpretację znamion tego przestępstwa pozostawiono praktykom i chociaż nie była ona wolna od kontrowersji, niewątpliwie dorobek orzecznictwa i doktryny wypracowany na gruncie art. 208 k.k. z 1969 r. wykorzystano, definiując pojęcie kradzieży szczególnie zuchwałej w art. 115 § 9a k.k.

W świetle art. 115 § 9a k.k. „kradzieżą szczególnie zuchwałą jest:

- 1) kradzież, której sprawca swoim zachowaniem wykazuje postawę lekceważącą lub wyzywającą wobec posiadacza rzeczy lub innych osób lub używa przemocy innego rodzaju niż przemoc wobec osoby, w celu zawładnięcia mieniem;
- 2) kradzież mienia ruchomego znajdującego się bezpośrednio na osobie lub w noszonym przez nią ubraniu albo przenoszono lub przemieszczanego przez

¹⁹ Tak też: M. Gałązka, *Komentarz do art. 278a*, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks...*, nb 2.

²⁰ Szeroko na temat przestępstwa kradzieży zob. L. Wilk, (w:) M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 222–316*, Warszawa 2017, s. 610–625.

tę osobę w warunkach bezpośredniego kontaktu lub znajdującego się w przedmiotach przenoszonych lub przemieszczanych w takich warunkach”.

Należy przyjąć, że sformułowana w tym przepisie definicja ustawowa pełni funkcję analogiczną do każdej definicji zawartej w przepisach art. 115 k.k., wobec tego nie zachodzi potrzeba powoływania w kwalifikacji prawnej czynu sprawcy, obok art. 278a § 1 k.k., także art. 115 § 9a k.k. Dla prawidłowego opisu normatywnego czynu sprawcy wystarczy powołanie art. 278a § 1 k.k.²¹.

Samo wprowadzenie do Kodeksu karnego definicji pojęcia „kradzież szczególnie zuchwałą” zasługuje na aprobatę. Ponadto pozostawienie w obecnym stanie prawnym pojęcia „szczególnej zuchwałości” do interpretacji praktykom i przedstawicielom nauki prawa karnego niewątpliwie musiałyby zostać odczytane jako „proste odesłanie” do literatury i orzecznictwa dotyczącego art. 208 k.k. z 1969 r., co należałoby uznać za zasadne wobec analogicznego ujęcia tej odmiany kradzieży w art. 278a k.k. Jednak wobec zmian w siatce znamion rozbój, w której znamię „gwałtu” zastąpiono zamamieniem „przemocy”, musiałyby to doprowadzić do istotnego ograniczenia jego zakresu przedmiotowego w stosunku do tego przyjmowanego na gruncie art. 208 k.k. z 1969 r. Treść art. 115 § 9a k.k. upewnia, że nie taka była wola ustawodawcy. Intencją twórców projektu było szerokie zakreślenie normatywnych ram pojęcia „szczególnej zuchwałości”. Oczywiście opracowanie definicji legalnej kradzieży szczególnie zuchwałej nie oznacza całkowitej dezaktualizacji też sformułowanych w orzecznictwie czy literaturze przedmiotu na gruncie art. 208 k.k. z 1969 r. Ta normatywna rama dla art. 278a § 1 k.k. stanowi jednak „klucz” do tych archiwalnych pozycji, kryterium ich selekcji.

De lege lata kradzież szczególnie zuchwałą obejmuje przypadki, kiedy sprawca:

1) kradnie jawnie, wykazując przy tym postawę lekceważącą lub wyzywającą wobec posiadacza rzeczy lub innych osób,

2) kradnie jawnie, używając przemocy innego rodzaju niż przemoc wobec osoby, w celu zawładnięcia mieniem,

3) dokonuje, jawnie albo skrycie, kradzieży mienia ruchomego znajdującego się bezpośrednio na osobie lub w noszonym przez nią ubraniu albo przenoszonego lub przemieszczanego przez tę osobę w warunkach bezpośredniego kontaktu lub znajdującego się w przedmiotach przenoszonych lub przemieszczanych w takich warunkach.

Znamienne, że popełnienie tej postaci kradzieży nie jest uzależnione od działania sprawcy w miejscu publicznym czy też publicznie. Takich ograniczeń nie wywodzą wobec kradzieży szczególnie zuchwałej także na gruncie art. 208 k.k. z 1969 r., kiedy to kwalifikowano z tego przepisu m.in. przypadki zaboru

²¹ Tak też: T. Iwanek, *Kradzież...*, s. 86–87; w orzecznictwie, m.in. w wyroku Sądu Rejonowego dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 16 marca 2021 r., III K 51/21, Legalis.

cudzego mienia ruchomego znajdującego się w lokalu mieszkalnym, do którego sprawca wtargnął, naruszając mir domowy ofiary i jawnie dokonał kradzieży w obecności zaskoczonego i zastraszonego pokrzywdzonego²². Obecnie również, prawidłowo, przyjmowane jest takie odczytanie istoty kradzieży szczególnie zuchwałej. Z art. 278a § 1 k.k. zakwalifikowano m.in. dokonany bezczelnie, na oczach pokrzywdzonej zabór w celu przywłaszczenia cudzych rzeczy z torebki znajdującej się w mieszkaniu, do którego sprawca dostał się podstępem, wykorzystując zaufanie pokrzywdzonej, podając się za lokatora usytuowanego piętro wyżej, pod pozorem sprawdzenia czy lokal nie jest zalewany²³.

Dostrzegając niezaprzeczone walory wykładni autentycznej pojęcia kradzieży szczególnie zuchwałej, nie sposób nie odnotować jej oczywistych mankamentów. Wskazane w tej definicji sposoby popełnienia kradzieży szczególnie zuchwałej nie mają charakteru rozłącznego, a samo ich opisanie jest dalekie od precyzji, jakiej oczekuje się od wykładni autentycznej. Usuwa więc ona jedynie częściowo problemy związane z wysoce ocennym charakterem znamienia „szczególnej zuchwałości”²⁴.

Przede wszystkim, wyodrębniając pierwszą z postaci kradzieży szczególnie zuchwałej, tj. kradzież jawną bez użycia przemocy, do zdefiniowania pojęcia ocennego użyto innych pojęć ocennych – „lekceważąca” i „wyzývająca”. Ten zabieg można uznać za usprawiedliwiony, bowiem na gruncie art. 208 k.k. z 1969 r. również interpretowano szczególną zuchwałość sprawcy jako postawę wyzywającą lub lekceważącą wobec posiadacza rzeczy lub innych osób. Niemniej nie usuwa on trudności praktycznych w dokonywaniu prawidłowego podziału kradzieży na zwykłe i „szczególnej zuchwałej”, a temu powinna służyć dobra definicja ustawowa. Nie sposób nie podzielić opinii, że ta postać kradzieży szczególnie zuchwałej jest podatna na szeroką interpretację, co może prowadzić „do objęcia nią niemal wszystkich przypadków kradzieży i zupełnej marginalizacji kradzieży zwykłej. Wszak każdy sprawca kradzieży wykazuje lekceważenie wobec posiadacza rzeczy, skoro pozwala sobie potraktować cudzą rzecz jako własną”, wobec czego w jej wykładni „należałoby dążyć do **możliwie wąskiego efektu**”²⁵. Wydaje się, że dobrym kryterium „domknięcia” tego wariantu „szczególnej zuchwałości” stanowi warunek postawy sprawcy obliczonej na zaskoczenie lub zastraszenie ofiary²⁶, czy też utożsamianie jawności działania sprawcy

²² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 maja 1978 r., II KR 92/78, Legalis.

²³ Wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 16 marca 2021 r., III K 51/21, Legalis. Znamienne, że w uzasadnieniu tego orzeczenia wykorzystano aktualne tezy z orzeczeń zapadłych na gruncie art. 208 k.k. z 1969 r.

²⁴ M. Gałązka, *Komentarz do art. 278a*, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks...*, nb 1.

²⁵ M. Gałązka, *Komentarz do art. 115*, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis/el. 2021, nb 63.

²⁶ Ten warunek formułowano na gruncie art. 208 k.k. z 1969 r.; zob. teza 1 uchwały pełnego składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 1980 r., VII KZP 48/78, OSNKW 1980, nr 8, poz. 65.

z wpisaną w nią szczególną bezczelnością, manifestacyjnym lekceważeniem zasad współżycia społecznego i porządku prawnego²⁷.

Ponadto w art. 115 § 9a k.k. dla określenia przedmiotu czynności wykonawczej kradzieży szczególnie zuchwałej użyto trzech różnych określeń – „rzecz”, „mienie” i „mienie ruchome”, zamiast – wpisanego w istotę każdej kradzieży – pojęcia „rzecz ruchoma”. W literaturze przedmiotu dostrzeżono ten problem, słusznie wskazując, że niekonsekwencje terminologiczne mogą rodzić wątpliwości co do zakresu kryminalizacji art. 278a § 1 k.k.²⁸. Wprowadzenie do definicji kradzieży szczególnie zuchwałej „zamienników” nie powinno prowadzić do obejmowania jej zakresem innych treści, niż te wpisane w zakres pojęcia „rzecz ruchoma”. Na gruncie art. 278a § 1 samą kradzież należy rozumieć tak, jak jest ona rozumiana na gruncie art. 278 § 1 k.k., dostrzegając jednak problem z utożsamianiem pojęć „rzecz ruchoma” i „mienie ruchome” w przypadku, bardzo często popełnianych, kieszonkowych kradzieży gotówki. W świetle art. 115 § 9 k.k. pieniądze są bowiem rzeczą ruchomą, ale już nie mieniem ruchomym²⁹. *De lege ferenda* dojdzie do zmiany brzmienia art. 115 § 9a k.k. poprzez zastąpienie określenia „mienie ruchome” pojęciem „rzecz ruchoma”. Ten postulat został już bowiem dostrzeżony przez twórców projektu nowelizacji Kodeksu karnego, a zmiana uzyskała aprobatę ustawodawcy. Uchwalona 7 lipca 2022 r. nowela³⁰ w przeważającej części – w szczególności w zakresie, w jakim dotyczy kradzieży szczególnie zuchwałej – wejdzie w życie po trzymiesięcznym okresie *vacatio legis*. W przypadku art. 115 § 9a k.k. doprowadzi to do zasadnego skorygowania oczywistego mankamentu zawartej w tym przepisie definicji legalnej.

Problemy interpretacyjne rodzi również kradzież z użyciem przemocy innego rodzaju niż przemoc wobec osoby, obejmująca wszystkie przypadki kradzieży z wykorzystaniem przemocy pośredniej, tj. przemocy wobec rzeczy, które jednak nie są jej celem, a przedmiotem do osiągnięcia celu. Wydaje się, że należy interpretować ten sposób jako przemoc jawną, w szczególności – stosowaną, by wywrzeć określony wpływ na psychikę ofiary³¹. Kradzieży szczególnie zuchwałej popełnianej skrycie dotyczy art. 115 § 9a pkt 2 k.k. Należy podzielić opinię, że „stany faktyczne napotymane w praktyce spowodują jednak wiele problemów z ustaleniem, jaki obiekt był zamierzonym i realnym celem fizycznego oddziaływania sprawcy, szczególnie z uwzględnieniem strony podmiotowej i często dynamicznej sytuacji. Ciągnięcie za trzymaną przez pokrzywdzonego torbę lub plecak będzie bowiem przemocą innego rodzaju niż przemoc wobec osoby, ale

²⁷ T. Oczkowski, *Komentarz do art. 278a*, (w:) R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis/el. 2021, nb 5.

²⁸ M. Gałązka, *Komentarz do art. 115*, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks...*, nb 61.

²⁹ T. Iwanek, *Kradzież...*, s. 91–92.

³⁰ Zob. przypis 5.

³¹ Tak też: T. Iwanek, *Kradzież...*, s. 86, 88–89; odmiennie, aczkolwiek niekonsekwentnie, M. Gałązka, *Komentarz do art. 115*, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks...*, nb 64.

już dotknięcie podczas dynamicznego szarpania się z drugą osobą jej ręki, połączone nawet z niewielkim naruszeniem jej nietykalności cielesnej, może przekształcić dany stan faktyczny w rozbój, prawdopodobnie kwalifikowany także jako wypadek mniejszej wagi. (...) Nadto, zapewne pojawi się też problem ewentualnego przejścia kradzieży szczególnie zuchwałej w rozbój lub kradzież rozbójniczą w ramach jednego zdarzenia faktycznego i z realizacją pełnego kompletu znamion tych czynów³². Te oczywiste trudności praktyczne, wpisane w wariant kradzieży szczególnie zuchwałej popełnianej z użyciem przemocy wobec rzeczy, skłaniają do podania w wątpliwość zasadności wyodrębnienia tej postaci kwalifikowanej kradzieży.

Trzeci wariant kradzieży szczególnie zuchwałej ma charakter jawny albo skryty, a jej przedmiotem wykonawczym są rzeczy ruchome znajdujące się bezpośrednio na ofierze lub w noszonym przez nią ubraniu lub przemieszczane przez ofiarę w warunkach bezpośredniego kontaktu lub znajdujące się w przedmiotach przenoszonych lub przemieszczanych w takich warunkach. Ten wariant obejmuje swoim zakresem m.in. skrytą kradzież kieszonkową, której nie kwalifikowano jako szczególnie zuchwałej na gruncie art. 208 § 1 k.k. Wydaje się, że ten wariant kradzieży wiąże się z najbardziej dyskusyjnym zawężeniem zakresu zwykłej kradzieży, w którą przecież zawsze wpisana jest zuchwałość, rozumiana jako „zbyttnia pewność siebie i lekceważenie innych”³³. Przy tym trudno zaakceptować kwalifikowanie jako szczególnie zuchwałę skrytego wyjęcia rzeczy z torebki spacerującej ofiary, którą ma ona na ramieniu (tj. przenosi ją w warunkach bezpośredniego kontaktu), a uznawanie za kradzież zwykłą skrytego zaboru rzeczy z torebki stojącej obok krzesła, na którym siedzi jej właścicielka (tj. rzeczy niemającej bezpośredniego kontaktu z pokrzywdzoną; nieprzenoszonej czy przemieszczanej, słowem – niewypełniającej kryteriów sformułowanych w art. 115 § 9a pkt 2 k.k.). Nie sposób wskazać istotnej różnicy w rozmiarze kryminalnego bezprawia takich zachowań. Podobny paradoks dotyczy szczególnie zuchwałej, skrytej kradzieży telefonu czy portfela z torebki przewieszanej przez ramię pokrzywdzonej będącej w ruchu i zwykłej, skrytej kradzieży takich przedmiotów z torebki ofiary, która stoi. Nie sposób w ogóle wskazać różnic w zawartości kryminalnego bezprawia tych kradzieży. Literalna interpretacja art. 115 § 9a pkt 2 k.k. nie pozwala przyjąć, że rzeczy w torebce znajdują się bezpośrednio na osobie, chociaż sama torebka, również będąca rzeczą, już tak. Zróżnicowanie w kwalifikacji prawnej tych kradzieży jest więc nieuniknione, a konsekwencje ich popełnienia dla sprawców mogą być istotnie różne, choćby z uwagi na fakt, że przepisy dotyczące zwykłej kradzieży zapewniają sądowi większą swobodę w dokonywaniu wymiaru kary. Skłania to do konstatacji, że ten najbardziej kazuistyczny wariant kradzieży szczególnie zuchwałej został usytuowany „najbliżej

³² T. Iwanek, *Kradzież...*, s. 90.

³³ Zob. sjp.pwn.pl (dostęp: 31.07.2022 r.).

granicy” z kradzieżą zwykłą, a przez to sprawcy takich kradzieży będą najmocniej dotknięci istotnymi różnicami w rozmiarze odpowiedzialności, w stosunku do rozmiaru odpowiedzialności sprawców kradzieży, zwłaszcza wobec braku uprzywilejowanego typu kradzieży szczególnie zuchwałej „mniejszej wagi” i jej wykluczenia z przepoławienia.

4. KRADZIEŻ SZCZEGÓLNIE ZUCHWAŁA A PRZEPOŁOWIENIE

Kradzież szczególnie zuchwała nie podlega przepoławieniu, bowiem w tarczy 4.0 dokonano też zmiany brzmienia art. 130 § 2 k.w., wyłączając zastosowanie art. 119 k.w. wobec sprawcy tego typu kradzieży. Zresztą, o czym była już mowa, na gruncie art. 208 k.k. z 1969 r. kradzież szczególnie zuchwała również nie podlegała przepoławieniu.

Ustawodawca zwrócił uwagę, że dotychczasowa regulacja, przewidująca odpowiedzialność za takie czyny „jak za zwykłą kradzież, z uwzględnieniem możliwości przyjęcia odpowiedzialności za wykroczenie, w zależności od wartości przedmiotu czynu, nie odpowiada bowiem społecznemu stopniowi szkodliwości takich zachowań oraz nie pełni w dostatecznym stopniu funkcji ogólnoprewencyjnej, odstraszałającej potencjalnych sprawców od podejmowania takich czynów”³⁴. Wykluczenie przepoławienia kradzieży szczególnie zuchwałej należy więc uznać za historyczną konsekwencję ustawodawcy. To rozwiązanie zasługuje na akceptację.

De lege lata wszystkie drobne przypadki kradzieży szczególnie zuchwałej muszą być jednak kwalifikowane z art. 278a § 1 k.k., wobec ustawowego wyłączenia w art. 130 § 2 k.w. możliwości uznawania ich za wykroczenia i braku typu uprzywilejowanego. Brak typu uprzywilejowanego kradzieży szczególnie zuchwałej należy ocenić krytycznie. Stypizowaniu tej kwalifikowanej postaci kradzieży powinno towarzyszyć wyodrębnienie jej uprzywilejowanego typu „wypadku mniejszej wagi”. Mogłoby to nastąpić poprzez stosowaną modyfikację brzmienia art. 283 k.k., który *de lege lata* statuuje taki zbiorczy typ uprzywilejowany dla kradzieży z włamaniem, rozboju czy kradzieży rozbójniczej, czyli dla innych typów kradzieży kwalifikowanych ze względu na sposób popełnienia, które nie zostały objęte przepoławieniem, wobec wyłączeń na gruncie art. 130 § 2 i 3 k.w.³⁵. W obecnym stanie prawnym mamy więc do czynienia ze swoistym paradoksem systemowym. Ustawodawca wyodrębnił bowiem typy uprzywilejo-

³⁴ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 13 czerwca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy VIII kadencji nr 3451, s. 46.

³⁵ Na ten temat zob. P. Gensikowski, (w:) P. Daniluk (red.), *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2019, nb 10–17, s. 860–863.

wane „wypadku mniejszej wagi” dla kradzieży zwykłej, a nawet dla poważniejszych kradzieży kwalifikowanych ze względu na sposób ich popełnienia, a nie przewidział takiej podstawy łagodniejszej odpowiedzialności dla sprawcy kradzieży szczególnie zuchwałej. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że w obecnym stanie prawnym „»zuchwałę« działającemu sprawcy kradzieży »opłaca« się naruszyć nietykalność cielesną ofiary, aby dążyć do ewentualnej zmiany oceny karnej jego czynu na rozbój – tu bowiem jest szansa na zakwalifikowanie czynu w ramach jego uprzywilejowanej odmiany”³⁶, która umożliwi sądowi bardziej elastyczne ukształtowanie wymiaru kary wobec sprawcy, wobec istotnie łagodniejszego ustawowego zagrożenia karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Wobec sprawcy takiego przestępstwa sąd może, w szczególności, zastosować warunkowe umorzenie postępowania (art. 66 k.k.), a kara pozbawienia wolności znajduje zastosowanie na zasadzie *ultima ratio* (art. 58 § 1 k.k.). Ten wadliwy stan prawny powinien zostać zmieniony. Ustawodawca nie dostrzegł jednak potrzeby dokonania stosownego uzupełnienia przepisów o uprzywilejowany typ kradzieży szczególnie zuchwałej wypadku mniejszej wagi w noweli do Kodeksu karnego z dnia 7 lipca 2022 r., która wejdzie w życie 14 marca 2023 r. Przewidziane w niej przesunięcie typizacji kradzieży szczególnie zuchwałej do art. 278, poprzez dodanie do niego § 3a, nie rozwiązuje tego problemu, bowiem nie przewidziano stosowania § 3 tego artykułu, statuującego wypadek mniejszej wagi, do kradzieży szczególnie zuchwałej.

Znamienne też, że – wyłączając z przepoławienia kradzież szczególnie zuchwałą – ustawodawca nadal nie rozwiązał problemu przepoławienia rozboju. Rozbieżności w orzecznictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego w przedmiocie przepoławienia rozboju, były wprawdzie przedmiotem rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego w uchwale siedmiu sędziów z dnia 17 grudnia 2008 r., I KZP 27/08³⁷, której nadano moc zasady prawnej. Wykluczono w niej przepoławienie rozboju, przyjmując, że znaczenie normatywne określeń „przemoc wobec osoby”, użytego w art. 280 § 1 k.k., oraz „gwałt na osobie”, użytego w art. 130 § 3 k.w., jest tożsame³⁸. W uzasadnieniu uchwały mocno powiązано jednak przyjętą interpretację z usunięciem z Kodeksu karnego kradzieży szczególnie zuchwałej, rozumianej na gruncie art. 208 k.k. z 1969 r. jako kradzież z przemocą o mniejszym natężeniu niż ta, która jest stosowana w rozboju. Obecnie, wobec przywrócenia do Kodeksu karnego typu kradzieży szczególnie zuchwałej i jednoznacznego wykluczenia z jego zakresu wszelkich przypadków kradzieży z użyciem przemocy wobec osoby, ta zasadnicza linia rozumowania przyjęta w uchwale Sądu Najwyższego jest nieczytelna. Poza tym interpretacja, nawet powszechnie aprobowana, to nie to samo, co litera prawa. Szkoda więc, że wpro-

³⁶ T. Oczkowski, *Komentarz do art. 278a*, (w:) R. Stefański (red.), *Kodeks...*, nb 2.

³⁷ OSNKW 2009, nr 1, poz. 1.

³⁸ Ta interpretacja nie jest jednak bezdyskusyjna – zob. np. K. Grzegorzczak, *Glosa do uchwały SN z 17 grudnia 2008 r., I KZP 27/08*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2009, nr 1, s. 132.

wadząc ten nowy typ szczególnie kradzieży i dokonując zmiany w art. 130 § 2 k.w., nie wykorzystano okazji, by definitywnie rozstrzygnąć problem przepołowienia rozboju, wprowadzając modyfikację w art. 130 § 3 k.w., tj. zastępując użyte w nim pojęcie „gwałt na osobie”, określeniem „przemoc wobec osoby”³⁹.

5. PODSUMOWANIE

Wszystkie zmiany w Kodeksie karnym dokonane w okresie od marca do czerwca 2020 r., w ramach tzw. tarcz antykryzysowych, mają charakter trwałe, tj. nie wprowadzono ich tylko na czas epidemii, a przy tym *gros* z nich – jak ta, która dotyczy kradzieży szczególnie zuchwałej – nie ma żadnego związku ze stanem epidemii. Trudno zrozumieć, dlaczego te zmiany musiały zostać wprowadzone przez specjalne ustawy, tj. akty normatywne racjonalizowane koniecznością walki z zagrożeniem epidemicznym i potrzebą niesienia pomocy przedsiębiorcom. Przy tym, jako procedowane tzw. szybką ścieżką legislacyjną, budzą istotne wątpliwości natury konstytucyjnej. Na ten problem zwrócił uwagę Rzecznik Praw Obywatelskich we wniosku do Trybunału Konstytucyjnego, któremu nadano sygn. K 22/20, inicjującym kontrolę wprowadzonych na ich mocy zmian w kodeksach, m.in. wszystkich zmian w Kodeksie karnym. Sprawa z wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich dotychczas nie trafiła na wokandę Trybunału Konstytucyjnego. Należy jednak przyjąć, że wynik kontroli może być niepomysłny dla prawodawcy, zwłaszcza wobec wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 lipca 2020 r., Kp 1/19⁴⁰. Tymczasem wprowadzone w ramach tzw. tarcz antykryzysowych przepisy są stosowane, a nawet – jak przepisy dotyczące kradzieży szczególnie zuchwałej – obejmowane nowelizacją, która wejdzie w życie 14 marca przyszłego roku. To niewątpliwie utrwała ich pozycję w systemie prawa karnego. Takie zmiany prawa, abstrahując od ich oceny merytorycznej, nie zasługują na aprobatę, ponieważ kreują chaos w przestrzeni prawnej i przekładają się na brak zaufania obywateli wobec władz państwowych.

W warstwie merytorycznej natomiast przepisy, które dotyczą kradzieży szczególnie zuchwałej, wyjściowo – w pierwotnym brzmieniu – rodzą wątpliwości interpretacyjne, zwłaszcza co do samej definicji pojęcia, zawartej w art. 115 § 9a k.k., która niepotrzebnie operuje określeniem „mienie ruchome”, zamiast

³⁹ Taką modyfikację postulował m.in. B. Michalski, (w:) R. Zawłocki (red.), *System Prawa Karnego. Tom 9. Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarce*, Warszawa 2011, s. 173; zob. też M. Błaszczuk, *Przepołowienie kradzieży*, (w:) T. Grzegorzczuk, R. Olszewski (red.), *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, Warszawa 2017, s. 550.

⁴⁰ Zob. przypis 3.

adekwatnego dla każdej kradzieży pojęcia „rzecz ruchoma”. Ta wątpliwość zdezaktualizuje się po wejściu w życie ustawy z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, wobec wprowadzenia przez ustawodawcę, na mocy tej noweli, stosowanej korekty do definicji kradzieży szczególnie zuchwałej. Nowela do Kodeksu karnego wprowadzi również zmianę systemową w lokalizacji przepisu statuującego występki kradzieży szczególnie zuchwałej, który zostanie przesunięty do art. 278 k.k., zasadniczo dotyczącego kradzieży zwykłej. To przemieszczenie zastanawia, zwłaszcza wobec faktu, że pozostałe kradzieże kwalifikowane ze względu na sposób popełnienia – kradzież z włamaniem (art. 279 k.k.), rozbój (art. 280 k.k.) i kradzież rozbójnicza (art. 281 k.k.) – są wyodrębnione w osobnych artykułach rozdziału XXXV Kodeksu karnego. Pierwotne wyodrębnienie kradzieży szczególnie zuchwałej w art. 278a k.k. wpiisywało się więc w tę regułę.

Zmiana ta – na co wskazano w uzasadnieniu projektu przywoływanej w tym opracowaniu noweli do Kodeksu karnego – zapewni sprawcy kradzieży szczególnie zuchwałej możliwość skorzystania z nadzwyczajnego złagodzenia kary, a nawet odstąpienia od jej wymierzenia, w trybie art. 295 k.k., bez jakiegokolwiek zmiany tego przepisu. Trudno ją ocenić pozytywnie, jeżeli był to jedyny powód. Można było przecież uwzględnić art. 278a § 1 k.k. w treści art. 295 § 1 k.k. Zastanawia przy tym *ratio* objęcia kradzieży szczególnie zuchwałej zakresem przedmiotowym art. 295 k.k. Po tej zmianie będzie ona jedynym typem kradzieży kwalifikowanym ze względu na sposób popełnienia, której sprawca może tak wiele zyskać za samo dobrowolne naprawienie szkody w całości lub w znacznej części. Na gruncie art. 295 k.k. jakiegokolwiek znaczenie traci „szczególna zuchwałość”, co skłania do postawienia pytania o sens wyodrębniania tego kwalifikowanego typu kradzieży. W tej perspektywie to wyodrębnienie zupełnie się nie broni. Do podobnej refleksji skłania zresztą samo przemieszczenie typizacji kradzieży szczególnie zuchwałej na grunt art. 278 k.k., przeznaczonego, co do zasady, kradzieży zwykłej oraz brak wyodrębnienia dla tej kwalifikowanej kradzieży uprzywilejowanego typu „wypadku mniejszej wagi”. *Summa summarum* wprowadzenie do k.k. z 1997 r. kradzieży szczególnie zuchwałej wiąże się z istotnym ograniczeniem zakresu przedmiotowego kradzieży zwykłej, a przy tym – z istotnie surowszym *de lege lata* podejściem do przypadków takich kradzieży. Potrzeba powrotu do wyodrębnienia tej kwalifikowanej postaci kradzieży jawi się więc jako dyskusyjne systemowo ograniczenie swobody kształtowania przez sądy wymiaru kary, wobec istotnego ograniczenia możliwości jej łagodzenia sprawcom dopuszczającym się kradzieży szczególnie zuchwałych. Te zastrzeżenia, wobec istotnych mankamentów definicji legalnej w art. 115 § 9a k.k., skłaniają do refleksji, że przywrócenie do systemu prawa karnego kwalifikowanego typu kradzieży szczególnie zuchwałej było błędem.

REFERENCES

- Bielski M., *Wokół „przepełowionego” charakteru przestępstwa rozboju*, „Państwo i Prawo” 2009, z. 2
- Błaszczuk M., *Przepełowienie kradzieży*, (w:) T. Grzegorzczak, R. Olszewski (red.), *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, Warszawa 2017
- Gałązka M., *Komentarz do art. 115*, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis/el. 2021
- Gałązka M., *Komentarz do art. 278a*, (w:) A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis/el. 2021
- Gensikowski P., (w:) P. Daniluk (red.), *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2019
- Grzegorzczak K., *Glosa do uchwały SN z 17 grudnia 2008 r., I KZP 27/08*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2009, nr 1
- Iwanek T., *Kradzież szczególnie zuchwała – perspektywa historyczna i uwagi de lege lata*, „Prokuratura i Prawo” 2022, nr 1
- Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 1997
- Michalski B., (w:) R. Zawłocki (red.), *System Prawa Karnego. Tom 9. Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarcze*, Warszawa 2011
- Oczkowski T., *Komentarz do art. 278a*, (w:) R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis/el. 2021
- Śliwowski J., *Prawo karne*, Warszawa 1979
- Wilk L., (w:) M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 222–316*, Warszawa 2017